

Ha'azinoe – Deuteronomium 32

14 Tisjri 5776 / 27 september 2015

Deut. 32: 48-52; 34: 1-5 (Naardense)

Thema: het Woord onder de doden

Inleiding

Rosj HaSjanah en Jom Kippoer liggen inmiddels achter ons. Het is het jaar 5776 geworden. En we zijn nu halverwege de maand Tisjri, de grote en geduchte zevende maand in het Joodse jaar.

Bij de volle maan van vanavond begint Soekot, het Loofhuttenfeest; precies een half jaar na Pesach, toen de uittocht werd herdacht.

Oorspronkelijk het feest van de druivenoogst is Loofhuttenfeest geworden het feest van het beloofde land. Daar wordt de uittocht, Pesach, voltooid. In het land van melk en honing moeten de druiventrossen niet te tillen geweest zijn, zo groot. En die druiven, en de wijn, staan tot op de dag van vandaag symbool – ook in onze christelijke traditie – voor de nieuwe aarde waarnaar wij uitzien: een nieuwe wereld waar God temidden van de mensen woont in vrede en gerechtigheid.

Dit bedenkend lijken vanmiddag in de schriftlezing de druiven wel ongelofelijk zuur te zijn voor Mozes; want hij zal het beloofde land niet ingaan en dus niet van de vrucht van de wijnstok genieten. Integendeel, zijn dood wordt hem door God aangezegd op de grens van het beloofde land, staande op de berg Nebo. Wie in die buurt geweest is, vergeet nooit meer al die kleuren bruin van de woestijn. Maar ook: vanaf de berg Nebo, liggend in het huidige Jordanië ten Noord-Oosten van de Dode Zee, kun je de hele Jordaanvallei overzien, een ongelofelijk groene wereld, vol vruchtbaarheid. Over de vlakke heen reikt op heldere dagen de blik tot Sions bergen, en daarover heen zelfs tot de Middellandse Zee.

Zo overzie je vanaf de Nebo het land waarom het allemaal begonnen is, het land waar de woorden van God - via Mozes gesproken - de grondwet moeten worden. Maar Mozes zelf zal daar niet meer bij zijn.

De Sidra Ha'azinoe ('Neig het oor') die vandaag aan de orde is bestaat vrijwel geheel uit een lied van Mozes tot Israel. Na het lied dat hij zong bij de Rode Zee na Pesach, nu een lied aan de Jordaan. Vorig jaar hebben we dit lied beluisterd op zijn lessen voor de geschiedenis van Israel en de mensheid. Maar als het lied uit is wordt Mozes zijn sterven aangezegd. Het sterven zelf wordt beschreven in de Sidra van volgende week, in Deut 34.

We trekken vanmiddag die twee gedeelten bijeen, wat ook in de Joodse traditie gebruikelijk is. En we vragen ons af: Wat voor zin hebben dan de woorden nog die God tot Mozes op de Nebo spreekt? Wat voor zin heeft het om hem het beloofde land te laten zien, zonder dat hij dat binnen mag gaan? Is dat niet wrang en wreed?

Onze aanvangstekst:

Dan zegt de Ene tot hem: dit is het land dat Ik heb gezworen aan Abraham, Isaäk en Jakob toen Ik zei: aan jouw zaad zal Ik het geven! – Ik heb het je doen zien met eigen ogen, maar je zult daarheen niet oversteken! (Deut. 34:4)

Ik neem u eerst mee maar de Midrasj Rabbah, één van de grote commentaren in de Joodse traditie.

Ook in de Midrasj Rabbah wordt heel lang stilgestaan bij de aanzegging van Mozes' dood, en met name dat hij het beloofde land niet in zal gaan. Er wordt verteld dat Mozes God smeekte om een herziening van zijn besluit. Mozes beroept zich daarbij op talrijke teksten, woorden van God zelf, over liefde en genade, en over beloften aan de rechtvaardigen. Hij vindt het ook niet in verhouding tot elkaar staan: het hele volk Israel dat zo zwaar zondigde en wiens zonden vergeven werden, en Mozes zelf die eenmaal echt tegen Gods gebod inging en die nu geen vergeving zou krijgen? Er wordt verteld dat Mozes een cirkel om zichzelf heentrok en zich in zak en as wikkelde en uitriep dat hij niet meer in beweging zou komen voordat God zich liet vermurwen. En daarbij vergeten we niet waartoe Mozes in staat was (Deut. 9:25): nadat Israel gezondigd had bij het gouden kalf en God zijn volk wilde verlaten bleef Mozes 40 dagen en 40 nachten op de grond liggen bidden totdat God zich bekeerde van zijn beslissing. Hier, bij Deut. 32 en 34, wordt verteld dat Mozes in zijn cirkel God maar liefst 515 keer bestormde met zijn gebeden.

Aan de andere kant wordt ook verteld hoe de hemel op Mozes' gebeden reageerde. Aanvankelijk met andere teksten uit de Tora, tegen die van Mozes in. Teksten over dat God geen uitzonderingen maakt, er geen aanzien des persoons bij Hem is. Teksten die de sterfelijkheid van de mens onderstrepen en dat God soeverein is in zijn oordelen. Maar als Mozes maar niet stopt met bidden, krijgen tenslotte de engelen opdracht om alle kieren en gaten van de hemel dicht te maken waardoor de gebeden van Mozes dreigen binnen te dringen. God wil ze niet meer horen! Als Mozes dan nog blijft bidden en tenslotte wil onderhandelen over een compromis dondert het uit de hemel: genoeg!!

Dan stopt Mozes zijn bidden en roept uit: 'De Rots, zijn werk is volmaakt; want al zijn wegen zijn recht; een God vol betrouwbaarheid is Hij en zonder oneerlijkheid; Hij is volkomen rechtvaardig'.

Zo dramatisch het beschreven wordt: wie deze Midrasj leest, dit gevecht, deze worsteling van Mozes met God, het is ook zo menselijk. Je herkent het van zoveel situaties in ons eigen leven of het leven van anderen. Wat een drama als mensen bidden tot God en hun gebeden niet lijken te worden verhoord. Wat een drama als je denkt dat God zelf het toch ook eens zou moeten zijn met wat je in zijn Naam bidt (omdat dat toch zijn wil is volgens onze interpretatie van de Schrift), en als Hij dan nóg die gebeden niet verhoort. En dan al die gebeden waarin een compromis wordt voorgesteld – als U nu zo doet, dan zal ik....

Maar deze Midrasj, deze Joodse preek, troost ons ook. Wij zijn niet eens een Mozes, zo gelovig en wandelend met God; en wanneer bestormden wij de hemel al met 515 gebeden of lagen 40 dagen lang vastend op de grond voor de nood van een ander? Maar zelfs dan kan het dus zijn – al ben je Mozes – dat je alleen maar kunt eindigen met een lofprijzing en een 'Uw wil, uw heilsplan, geschiede'. Ook als dat een onverhoord gebed betekent of zelfs de dood.

En wetend van Jezus en zijn worsteling met God voordat Hij tot overgave kwam na een nacht van bidden en waken, troost ons ook te weten: zó onverhoord bleef dat gebed tenslotte toch niet. Maar het ging door de dood één! Een weg die wij niet bedenken kunnen; en die wij bovendien vrezen.

Het heeft zin om te bidden. Onophoudelijk zelfs. Maar God is een levende persoonlijkheid met een eigen wil. En Hij is ons knechtje niet; integendeel.

Terug naar de tekst van Deut. 32.

Aan het slot van Sidra Ha'azinoe klinkt Gods laatste bevel tot Mozes: de berg Nebo op te klimmen om daar te sterven. En we lezen hoe Mozes ook aan deze

opdracht vrijwel onmiddellijk gehoor geeft. Als een oude aartsvader op zijn sterfbed zegent hij alleen eerst nog alle stammen van Israel met zijn laatste adem (Deut. 33). Daarna beklimt hij de berg Nebo, de top van de Pisga. Daar lezen we (Deut. 34) hoe God hem het hele beloofde land laat zien. En dan klinken Gods laatste woorden tot Mozes. *Dan zegt de Ene tot hem: dit is het land dat Ik heb gezworen aan Abraham, Isaäk en Jakob toen Ik zei: aan jouw zaad zal Ik het geven! – Ik heb het je doen zien met eigen ogen, maar je zult daarheen niet oversteken!*

Dan sterft hij daar, Mozes...

Hoe nu moeten we die laatste woorden van God tot Mozes verstaan?

Ik neem u mee naar nog weer een ander staaltje van denken en uitleg in de Joodse traditie. Een midrasj waar Friedrich-Wilhelm Marquardt mij attent op maakte.

Daarvoor eerst dit:

In de loop van de geschiedenis lijkt er een ontwikkeling te hebben plaatsgevonden in het denken van Israel over de dood en over de gestorvenen. Je zou kunnen zeggen: naarmate er meer mensen aan de andere kant verkeerden, er meer gestorven dan levende Israëlieten waren, werd ook de vraag steeds sterker hoe het dan die gestorvenen wel vergaat. En of zij nog iets met ons, de levenden, hebben; en andersom, wij met hen. En vooral natuurlijk de vraag hoe zij met God zijn verbonden.

Deze ontwikkeling in denken is ook in de Bijbel terug te vinden. En die ontwikkeling gaat zo ver dat we in het Nieuwe Testament zelfs kunnen horen hoe een Paulus de situatie van de doden beter weet te duiden dan die van de levenden. In de Thessalonicenzen-brief is hij met de doden zo klaar: die worden opgewekt bij de komst van Christus. De levenden zijn veel meer een probleem voor hem: hoe moet het met hen bij de wederkomst? Het wordt iets moeilijks in de lucht.

Deze ontwikkeling is niet alleen theologisch maar ook psychologisch te volgen. In het begin denkt een mens alleen maar aan zichzelf, en aan overleven. En we zijn bang voor de dood en stellen ons vragen over onze lichamelijke aftakeling en bezoeken artsen die die ontluistering moeten stoppen. Er is ook het verdriet als mensen ons ontvallen; dat je nooit meer die stem zult horen of die lach zult zien of elkaar vast zult houden. Menigeen blijft in dat verdriet steken, en wie zal het deze mensen kwalijk nemen?

Maar in de leerschool van het geloof is er ook *groei*. En dan ontstaan er nog andere vragen en een ander verdriet. En dat gebeurt als we ons beginnen af te vragen wat ons sterven betekent voor Godzelf.

Zo horen we Psalm 30 zingen en vragen: *Ach, HEER, wat voor winst ligt er in mijn dood? Zal ik nog zingen tot uw lof, wanneer ik neerlig in het stof?*

Anders gezegd: wie niet meer zingen kan valt uit het koor dat de lof des HEREN zingt. Daarmee val je als mens niet alleen uit je bestemming, erger: daarmee wankelt ook God, want *die troont immers op de lofzangen van zijn volk*. Troont Hij dan alleen op de lofzangen van de levenden?

En waarom zingen we de lof des HEREN? Vanwege zijn machtige daden toch die wij gedenken, met Pesach bijvoorbeeld en Loofhutten. Maar als ik sterf, dan weet ik toch niets meer? Dan kan ik toch niet meer gedenken? Dan ben ik toch afgesneden van het koor, de pelgrims onderweg; dan zie ik toch niets meer van de trouw van God aan zijn volk?

Psalm 6: *In de dood is geen gedachtenis aan U. Wie zou U loven in het dodenrijk?*

Psalm 88: *Wordt in het graf uw goedertierenheid verkondigd?*

Die vragen uit de Psalmen zijn in principe retorisch bedoeld; het antwoord is wel duidelijk. Maar in de loop der eeuwen worden dit *echt vragen*. Want wat stelt de geschiedenis van God met zijn volk nog voor als God per saldo alleen maar de God is van die paar nog levenden, en niet de God van die miljoenen die ontslapen zijn? Wil God echt God zijn zoals Hij zichzelf in de Tora laat kennen, trouw aan zijn verbond, dan móet Hij ook nog steeds de God zijn van de gestorvenen, dan móeten ook zij nog een band met Hem hebben. Sterker: dan móeten ook zij nog steeds verbonden zijn met het lofzingerende en gedenkende volk onderweg. Zij móeten dus wel leven want anders is God God niet meer en zijn volk zijn volk niet meer. Dan is er geen trouwverbond.

In deze leerschool van geloofsvertrouwen worden alle teksten van de Tora nog eens tegen het licht gehouden. Zijn ze nog anders te lezen? Want de doden kunnen niet afgesneden zijn. Zij moeten wel leven. Eén van de hoogtepunten in dit leerproces vinden we wel bij Jezus als Hij tegen zijn tijdgenoten zegt: wat bedoelt Mozes als hij zegt: de God van Abraham, de God van Isaäk, de God van Jakob? Mozes kan niet anders bedoelen dan dat voor God allen in leven zijn! Anders zou Hij een God van doden zijn.

En zo kom ik terug bij het sterven van Mozes. Wat zegt een midrasj daarover (midrasj hakaniem)?

Wat voor zin heeft het om Mozes het beloofde land te laten zien en hem toe te spreken zoals gebeurt? Is dat wrang en wreed?

Nee, men betoogt: dit is de laatste *opdracht* die Mozes van God meekrijgt. Uit de Hebreeuwse constructie van de zin wordt opgemaakt dat Mozes deze woorden te horen krijgt *juist omdat* hij zo meteen deze woorden wel degelijk zal gedenken. Namelijk aan de andere zijde, als hij zo meteen is verzameld met Abraham, Isaäk en Jakob. Zij zullen elkaar zien, en zij zullen elkaar herkennen, en Mozes is geroepen Gods woorden met hen te delen. God zelf blijft verre van het dodenrijk. Maar Mozes heeft de opdracht het ontslapen Israel *up-to-date* te brengen. Zij moeten horen hoe ver het staat met de geschiedenis van God met zijn volk. Zodat ook zij, de ontslapenen, zich nu volk van de Torah kunnen noemen – als waren zij ook bij de Sinai. Zodat ook zij zich door de Rode Zee en de Jordaan heengeleid weten en op weg naar het beloofde land. Hieruit wordt de conclusie getrokken dat de ontslapenen dus met elkaar communiceren, én nog steeds betrokken zijn op Gods geschiedenis met zijn volk.

En in die uitlegtraditie zien we dan ook opeens Paulus en Petrus staan met die merkwaardige n.t.-teksten waarover nauwelijks wordt gepreekt. Namelijk als deze apostelen ervan getuigen dat ook Jezus naar het dodenrijk is gegaan, en – meer dan dat! – door het dodenrijk is heengegaan om daar het evangelie te verkondigen. Ook Hij heeft dus de ontslapenen gesproken en hen *up-to-date* gebracht. Zodat ook zij zich nu, behalve volk van Abraham en volk van de Torah en volk van de uittocht en huis van David etc., ook volk de Messias kunnen noemen! De gemeente van de Messias/Christus is werkelijk niet aan tijd of plaats gebonden!

Er is dus, voor wie het durft geloven, in de dood geen amnesie, geen toestand van vergetelheid. Integendeel, daar weet men nog steeds van

'gedenken'. Zij die eerder ontslapen zijn dan wij worden op de hoogte gehouden van de nieuwste ontwikkelingen in Gods geschiedenis met Israel en de wereld, en spreken daar met elkaar over, en zingen de lof van God! Jezus verkondigt volgens Petrus het evangelie zelfs aan degenen die ten dage van Noach in oertijden buiten de boot vielen. Met andere woorden: ook bij de ontslapenen gaat het evangelie over de grenzen van Israel heen! En dit evangelie zou geen evangelie zijn als dat geen goed nieuws was; dus moet dat betekenen dat ook wie ooit buiten de boot vielen en omkwamen nog een kans krijgen om mee te komen in het koor van de gelovige pelgrims onderweg.

Zo kunnen we ook Paulus begrijpen. De tot geloof gekomen Korintiërs maakten zich namelijk grote zorgen over hun voorouders. Die hadden immers nooit van de Tora en Jezus en het geloof vernomen. Maak je geen zorgen, zegt hij tegen hen. Ook de ontslapenen kunnen in het ware leven delen. Dat is immers de reden dat jullie je ook voor de overledenen mogen en kunnen laten dopen?! Dat was namelijk praktijk: Je laten dopen voor de gestorvenen om ook hen te laten delen in het Verbond en in de opwekking uit de dood. We lazen deze redenering van hem in 1 Kor. 15: 29. Een staaltje incorporatief en inclusief denken om stil van te worden. Maar het past helemaal binnen de Joodse uitlegtraditie en wordt door Paulus toegepast op de gemeente van Jezus Christus.

In geloof zijn wij verbonden, ook door de grenzen van de dood heen. En we nemen ook de ontslapenen mee naar Gods toekomst. Zij zijn op de hoogte. Zij weten hoe ver het is met Gods beloften.

Vanmiddag praat ik u hier bij. Om u *up-to-date* te houden. Om te gedenken, ook na dezen...

In onze vluchtige cultuur lijkt de amnesie over de grote daden des HEREN onder de levenden groter te zijn dan onder de ontslapenen.

Zodat je je tegenwoordig als dienaar van het Woord de vraag wel eens stelt: wie zijn nu eigenlijk het meest levend: de biologisch gezien levenden, of de gedenkende gemeente die ontslapen is en wacht op Gods toekomst? Waar volop de lof des HEREN wordt gezongen, samen met Abraham, Isaäk, Jakob, Mozes, David en zoveel anderen... Want er is een Woord onder de doden dat leeft! Het Woord dat via Mozes en Jezus ook tot ons komt, aan déze zijde van de Jordaan.